

УДК 37.091.12:005.963:908

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2023.07>

Ольга Волос,
ORCID iD 0000-0002-6400-7645
кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії освіти, теорії
й методики суспільствознавчих предметів
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а,
54001, м. Миколаїв, Україна
olha.volos@moipro.mk.ua

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Краєзнавча освіта в наш час відкриває педагогові навколишній світ із усією багатогранністю складних відносин природи, суспільства й особистості, задовольняє потреби в самопізнанні, самореалізації, сприяє формуванню особистісних якостей та ціннісних орієнтацій. Це зумовлює необхідність залучення педагогічних працівників до системи засвоєння історико-педагогічних та краєзнавчих знань, формування вмій і навичок. У науково-інформаційній статті висвітлено краєзнавчо-освітню діяльність Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, а саме: розроблення та впровадження регіональних навчальних програм, краєзнавчої – «Степова Еллада» та програми «Етнонаціональна палітра Степової Еллади» з етнічної історії Миколаївщини, що було зроблено вперше. Звернено увагу на започаткування кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів інституту нових форм краєзнавчої роботи з педагогічною й учнівською громадськістю з урахуванням сучасних освітніх потреб педагогічних працівників області.

Ключові слова: краєзнавство; краєзнавча освіта; навчання дорослих; освітні послуги, освітяни.

© Волос О. В., 2023

Вступні зауваги. У сучасних умовах реформування освіти має на меті ефективну реалізацію завдань, спрямованих на формування в майбутніх громадян національної свідомості й патріотизму, що передбачає краєзнавчу підготовку вчителя, впливає на його становлення як особистості та на професійну діяльність. Константовано, що зміст знань, позбавлений належного рівня краєзнавчого показника, не відповідає завданню входження України у світовий інтелектуальний простір, потребі забезпечення адаптації життєдіяльності особистості в конкретних та динамічно

змінних умовах краю, регіону, розширення фону науково-світоглядного феномену. Важливим складником змісту краєзнавчого навчального матеріалу є українознавча основа в контексті світового цивілізаційного процесу. Це є детермінацією механізму появи і розвитку більшості типових явищ регіональної традиційно-культурної спадщини українського народу, розуміння цілісності сучасного процесу національного відродження і на цій основі пошуку шляхів вирішення соціально-етнічних проблем і гармонізації регіональних зв'язків. Основною метою краєзнавчої роботи вчителя за-

гальноосвітньої школи доцільно вважати оволодіння учнями краєзнавчим інформаційним матеріалом, усвідомлення ними духовної значущості набутих знань.

Актуальність означеної теми зумовлена пошуком нових можливостей опанування педагогічними працівниками системи краєзнавчих знань під час підвищення кваліфікації, що дозволить їм розробляти власні підходи до вирішення проблем краєзнавчого навчання і виховання. У міру запровадження краєзнавчого компонента у практику освітньо-виховної діяльності регіонально-педагогічна творчість стане базою для вдосконалення конкретних напрямів краєзнавчої роботи, бо саме знання про рідний край є природним чинником стимуляції шкільного освітнього процесу. Базові функції краєзнавчої освіти, зокрема соціалізації, виховання культури міжетнічного спілкування, індивідуального окультурення людини, та принципів її ознаки передбачають і доповнюють одна одну. При цьому слід зауважити, що базові функції краєзнавчої освіти змінюються залежно від особливостей розвитку суспільства в конкретні історичні періоди й освітніх завдань. Із огляду на зазначене, цілісне осмислення краєзнавчої освіти та підготовки вчителів в умовах реформування освітньої галузі уявляємо вкрай назрілим.

Про важливість забезпечення ефективної підготовки національно свідомих і освічених громадян України йдеться в таких державних документах: Постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» і Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходів щодо її реалізації до 2025 року (наказ МОН № 527 від 06.06.2022), указів Президента України № 286/2019 від 18.05.2019 року Про Стратегію національно-патріотичного виховання та № 35/2001 від 23.01.2001 «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху». Державна політика України в галузі освіти спрямована

на виконання стратегічних завдань, що по-стали перед національною системою освіти. Одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти є підвищення ролі історико-краєзнавчого компонента суспільствознавчої освіти в сучасній школі. Концепція безперервної історичної освіти в Україні передбачає: «Діти повинні знати не тільки історію свого народу, але й історичне минуле населення, яке живе поруч – у конкретному місті або селі, у даному історичному регіоні. Тому краєзнавство та регіональна історія стануть не доповненням, а складовою частиною вітчизняної історії» (Прокопчук В. С., 2011).

Мета і завдання статті. Метою розвідки є узагальнення практичної діяльності кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти щодо створення краєзнавчого освітнього простору в умовах неперервної освіти дорослих.

Для досягнення мети визначені такі **завдання**: дослідити створене освітнє інформаційно-краєзнавче середовище під час підвищення кваліфікації слухачами через залучення освітян до різноманітних науково-методичних краєзнавчих заходів, що проводять науково-педагогічні працівники інституту; висвітлити досвід надання освітніх послуг у Миколаївському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти педагогічним працівникам області з питань краєзнавства, що сприяє реалізації освітянами краєзнавчого принципу, а саме організації освітнього процесу за дидактичним правилом – від відомого до невідомого. Багатогранне і різноманітне життя рідного краю дає невичерпний цікавий навчальний матеріал для навчання і виховання, допомагає поєднувати теорію з практикою.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження проаналізовано історіографічний та джерельний доробок з окресленої проблеми, зокрема в Концепції Нової української школи акцентовано на важливості формування ціннісних ставлень і суджень, орієнтирів на загальнолюд-

ські цінності, зокрема морально-етичних і соціально-політичних, в основу яких покладено повагу до прав і свобод людини, демократії, поваги до рідної культури, неприпустимості речей, притаманних тоталітарному суспільству. Реалізація засад Концепції «Нова українська школа» передбачає виховання активної громадянської позиції та патріотичного ставлення до рідного краю.

Про важливість забезпечення ефективно підготовки національно свідомих і освічених громадян України йдеться в багатьох державних документах. Так, у «Національній доктрині розвитку освіти України», затвердженій 17 квітня 2002 р. Указом Президента за № 347/2002, у розділі «Національний характер освіти і національного виховання» проголошено курс на побудову освіти на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях, духовності, ставиться завдання забезпечити виховання свідомого громадянина, патріота. Усе це ефективно реалізується через звернення до минулого, звичаїв, обрядів, традицій свого села, міста, рідного краю.

Важливо зазначити, що відомі українські педагоги й громадські діячі завжди уявляли зміст освіти лише в поєднанні зі знаннями про регіони України та особливостями життя населення конкретного краю. На важливість краєзнавчого компонента в освітньому процесі звернув увагу відомий педагог XIX століття К. Д. Ушинський. Завдяки науковцеві в педагогіці з'явився термін «батьківщинознавство». У краєзнавстві освітянин убачав передусім могутній засіб вивчення рідного краю, його природних ресурсів. Природу, на думку К. Д. Ушинського, маємо вивчати від найомого – до загального, від близького – до далекого. Педагог наголошував на необхідності розвивати в дітей «інстинкт місцевості», тобто розуміння взаємозумовленості природних процесів, уміння бачити місцевість у цілому, з усіма особливостями її природи, життя населення, господарського розвитку. У кожному районі, зазначав учений, «зосереджена маса відомостей – іс-

торичних, географічних, етнографічних, статистичних, які вчитель повинен вміло використовувати, закладаючи надійні основи моральних почуттів, гуманізму, милосердя» (Ушинський К. Д., 1983). Науковець указував на необхідність розвитку в дітей уміння бачити свій край у цілому, з усіма особливостями його природи, історії, життя і вважав, що використання місцевого краєзнавчого матеріалу має вивести дитину з ближніх околиць у неосягну країну.

Із ним погоджувалися та підтримували його ідею й інші українські просвітники кінця XIX – початку XX століття. Прогресивним педагогам зміст освіти уявлявся лише в сукупності життєдіяльності населення краю (Х. Д. Алчевська, М. М. Аркас, С. В. Васильченко, М. О. Корф, Т. Г. Лубенець, С. Ф. Русова, С. С. Сірополко, Й. Ю. Федькович, І. Я. Франко). Суттєвий унесок у вирішення ідеї краєзнавства як педагогічного феномену зробила Софія Федорівна Русова. Принципово важливе значення має нині думка С. Ф. Русової про те, що найголовніше – «...аби навчання дітей з самого початку було збудоване на тому рідному ґрунті, на якому зростає дитина, щоб воно було міцно зв'язане тими враженнями, що їх заклала в багату душу дитини сім'я, рідна хата» (Русова С. Ф., 1991). Освітянка виокремила конкретний перелік засобів, за допомогою яких педагог зумів би захопити розум і душу дитини, розвинути в ній прекрасне і світле почуття любові до рідного краю і його людей.

Науково-педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, а саме «Моральні заповіді дитинства і юності», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка» та інші, також глибоко розкриває проблеми краєзнавства. Учений-педагог розробив струнку систему краєзнавства, де кожний учень залучається до безпосередньої участі в справах суспільства. Науковець-практик надавав великого значення природознавству, емоційному сприйняттю дітьми об'єктів природи. «Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, – писав Сухомлинський, – відкрийте перед ними джерело, без якого

неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумними, спостережливими, кмітливими» (Сухомлинський В. О., 1976). На думку педагога, краєзнавство – це багатогранна діяльність пошукачів освіти: навчально-освітня, пошуково-дослідницька, суспільно корисна.

Ця думка є актуальною і на початку ХХІ століття та відображена в наукових працях П. Т. Тронька. Саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, усього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури. Краєзнавство спрямоване на формування у громадян і передусім у молоді любові до рідного краю, поваги до людини, відповідальності за збереження історико-культурного надбання. «Синтетична галузь знання, що спирається і на природознавчий, і на історичний, і на мистецтвознавчий фундамент, має власні секрети впливу на людську свідомість, а її об'єднуючий потенціал майже безмежний. <...> Байдушних у краєзнавстві немає і бути не може, тому що предмет дослідження тут осяяний святим почуттям любові» (Тронько П. Т., 2003). Практика та наукові дослідження засвідчують, що освіта нині має різноманітні форми і методи освітньої діяльності, які сприяють формуванню загальнолюдських цінностей у молодого покоління. Особливе місце належить краєзнавчій діяльності, яка покликана сприяти вдосконаленню патріотичного, естетичного, морального, екологічного й фізичного виховання учнів. Під змістом патріотичного виховання слід розуміти почуття прив'язаності до тих місць, де людина народилась і виросла; поважне ставлення до рідної мови; турбота про інтереси Батьківщини; вияв громадських почуттів і збереження вірності Вітчизні; гордість за її соціальні і культурні досягнення; відстоювання її свободи і незалежності; поважне ставлення до історичного минулого рідного краю і до успадкованих від нього традицій; прагнення присвячувати йому свою діяльність, сили і здібності для саморозвитку і зміцнення розвитку й

розквіту Батьківщини. Саме все це є надзвичайно актуальним для громадян України у наш тривожний час, коли українські герої-патріоти відстоюють незалежність держави на полі бою і в тилу під час повномасштабного вторгнення сусідки-агресорки Російської Федерації. Становлення патріотичних почуттів, на думку академіка Петра Тимофійовича Тронька, починається з любові до отчого краю, глибокої поваги до віковичних народних традицій. Учений наголошував, що «Батьківщина для кожного з нас бере свій початок від тепла рідної домівки, тихої материнської пісні, чистої, як краплина роси, рідної мови. І хоч би де ми перебували, хоч би куди пролягли наші нелегкі життєві шляхи, в думках і спогадах завжди повертаємося до тих місць, де, як здавна кажуть у народі, зарите наше пуповиння. Та щоб по-справжньому любити рідний край, його треба добре знати. Це знання не лише підносить і звеличує людину, розширює її світогляд, воно є своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколінням нинішнім й прийдешніми» (Тронько П. Т., 1993).

Щодо розроблення особливостей професійної краєзнавчої підготовки вчителя на увагу заслуговує дослідження В. В. Обозного (Обозний В. В., 2001), у якому науковець зазначає, що структура готовності учителів до організації краєзнавчої роботи має кілька компонентів, як-от: соціальна готовність, коли педагог здатний усвідомлювати педагогічну самоцінність краєзнавчої роботи, що сприяє розвитку в особистості здатності усвідомлено орієнтуватися та самовизначатися в соціальному житті; загальнокультурна готовність, що передбачає достатньо високий рівень загальної освіти і розвитку; спеціально-практична готовність містить знання та вміння правильно використовувати організаційні форми та методи краєзнавчої роботи в практиці реальної педагогічної діяльності; психолого-педагогічна готовність, що означає здатність особливим чином і в особливих умовах взаємодіяти з людьми. На важливість краєзнавчого принципу вивчен-

ня предмета звернено увагу в дослідженні Г. П. Пустовіта й І. П. Зиля: «Краєзнавчий матеріал відіграє важливу роль, пов'язуючи життя і побут будь-якого населеного пункту країни з поняттям Батьківщини. Краєзнавчий принцип вивчення предмета сприяє усвідомленому засвоєнню найскладніших питань, і продуктивним такий підхід буде лише тоді, коли вивчення природи, господарства і економіки України буде розглядатися одночасно з місцевими явищами. Знання свого краю необхідні для безпосередньої участі в його перетворенні, формуванні поваги до національних здобутків народу, бережливого ставлення до рідної природи, планети в цілому» (Пустовіт Г., Зиль І., 2019, с. 76).

У системі післядипломної педагогічної підготовки освітян зміст краєзнавчої освіти має орієнтуватися на структуру і характер сучасної професійної діяльності та її мобільність в умовах ринку праці й освітніх послуг. Метою краєзнавчої освіти вчителя є теоретично-методична підготовка до професійно-педагогічної діяльності з урахуванням аспектів регіональної культури відповідності.

Науково-теоретична, організаційно-методична система краєзнавчої підготовки вчителя потребує високого рівня професіоналізму та формування внутрішньої потреби в неперервній освіті. Зміст, технології, науково-методичне забезпечення й організація такої освіти є проєкцією майбутньої краєзнавчої діяльності в освітньому процесі та поза ним, мета якої – підготовка творчої особистості з високим рівнем освіченості та духовності.

Тлумачення поняття «краєзнавство» в педагогічній літературі різнопланове. Серед багатьох інтерпретацій поняття, на нашу думку, найповніше його зміст розкриває С. Гончаренко в Українському педагогічному словнику: «краєзнавство як освітньо-виховну роботу, яка полягає у всебічному вивченні частини країни (області, району, міста тощо); основним завданням його є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з

пізнавальною, науковою, навчальною, виховною, практичною метою» (Гончаренко С. У., 1997, с. 179).

Вочевидь краєзнавство сприяє формуванню людської особистості, її характеру, темпераменту, трудових і розумових навичок. Саме на основі того краєзнавчого матеріалу, що притаманний тому чи іншому регіону, в якому проживає здобувач освіти, педагог має можливість донести до свідомості учня насамперед здобутки свого народу, оскільки ніщо так не впливає на формування особистості, як традиція, і саме краєзнавчі здобутки сприяють гармонійному розвитку особистості.

Використання в освітньому процесі прикладів із місцевого життя – справа надзвичайно складна, трудомістка і далеко не легка, що вимагає постійної необхідності серйозного вивчення рідного краю педагогами для глибшого використання отриманих результатів у своїй діяльності. Саме тому шкільне краєзнавство становить значний інтерес як поліфункціональний транслятор суспільно-наукового досвіду в конкретному регіоні щодо розв'язання актуальних проблем навчання, виховання школярів.

Аналіз сьогоденної шкільної практики засвідчує підвищений інтерес до краєзнавчого матеріалу, оскільки важко переоцінити його можливості, особливо якщо порівняти їх із сучасними завданнями гармонійного розвитку школярів у контексті гуманізації освіти. Сказане доводить, що краєзнавчий матеріал є природним чинником стимуляції шкільного освітнього процесу. Важливим аспектом у застосуванні краєзнавчого матеріалу є розуміння його функцій, принципів; їхні взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємозумовленість.

Базові функції краєзнавчої освіти, а саме: соціалізації, виховання культури міжетнічного спілкування, індивідуального окультурення людини та принципів її ознаки передбачають і доповнюють одна одну, водночас змінюються залежно від особливостей розвитку суспільства в конкретні історичні періоди та освітньо-вихов-

них завдань.

Із огляду на зазначене цілісне осмислення краєзнавчої освіти та підготовки вчителів в умовах реформування освітньої галузі уявляється вкрай назрілим. Якісна визначеність краєзнавчої освіти, зокрема завдань підготовки педагога в цьому напрямі, сутність, організація, функціонування, тенденції розвитку актуальні та потребують вибудовування стратегії її розвитку та управління.

Система краєзнавчої педагогічної освіти в Миколаївському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти здатна забезпечувати краєзнавчу підготовку і розвиток особистісних якостей, необхідних педагогові для організації та здійснення навчальної та позаурочної краєзнавчої роботи в освітньому закладі.

Краєзнавство як унікальне суспільно-освітнє явище є важливим напрямом діяльності інституту, в основі якого лежить процес пізнання і передачі знань про рідну землю і життя на ній, що здійснюється від одного покоління до наступного.

Із появою наприкінці 80-х років ХХ століття першої кафедри в інституті, а саме кафедри україністики, започатковано історико-краєзнавчий напрям у роботі як з учителями, так і з безпосередньо учнівською громадою. Кафедра почала з того, що заявила вголос про нашого земляка, відомого в Україні та за її межами історика, композитора Миколу Аркаса, видавши його книгу «З родинної хроніки. Поезії. Дума про похід на половців Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославовича у 1185 р.», що зроблено було вперше (Аркас М. М., 1993). Видання спадщини М. М. Аркаса спонукало краєзнавців до перегляду окремих сторінок регіональної історії, дослідження маловідомих фактів, оприлюднення біографії видатних краян. Це стало поштовхом для проведення Аркасівських читань у регіоні. Згодом за ініціативи кафедри інституту спільно з кафедрою давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка здійснили видання

науково-методичного вісника «Бібліотечка українознавства для вчителя» (Бібліотечка українознавства для вчителя, 1993), а з Миколаївською обласною універсальною науковою бібліотекою видали бібліографічний покажчик «Династія Аркасів у Миколаєві» (Династія Аркасів у Миколаєві, 1999). Це додало енергії для роботи інституту з пошуку нових ідей щодо залучення до історико-краєзнавчих досліджень як педагогічної громадськості, так і учнівства. У ці ж роки інститут працював над виданнями різнопланових краєзнавчих матеріалів для вчителів, зокрема побачив світ методичний вісник для вчителів образотворчого мистецтва «Палітра». У середині 90-х років провели конференцію «Краєзнавча спадщина у відродженні національної школи», до якої долучилися фахівці з багатьох областей України. Краєзнавча робота тривала й наприкінці 90-х років ХХ століття, порганізовані різноманітні зустрічі з відомими краянами, науковцями й краєзнавцями. Серед заходів доцільно згадати проведений науково-педагогічними працівниками кафедри круглий стіл «Жінки Миколаївщини», присвячений нашим землячкам, які прославили рідну область в Україні та за її межами.

У рамках інноваційного проекту «Сприяння розвитку краєзнавства на Миколаївщині» кафедра з 2004 року в регіоні впроваджувала програму з краєзнавства «Степова Еллада» (Колосовська Н. Д., Длінна Т. І., Волос О. В., 2004). Окрім того кафедра організувала і провела обласний конкурс навчально-методичних посібників із краєзнавства. Для підтримки краєзнавчого руху на Миколаївщині у 2005 році кафедра інституту спільно з управлінням туризму і курортів Миколаївської обласної державної адміністрації, Миколаївською філією державного підприємства «Національна туристична організація» організували і провели обласний конкурс розробок краєзнавчих екскурсійних маршрутів, до якого долучилися педагогічні працівники області. Важливим складником проекту став і обласний краєзнавчий конкурс уч-

нівських світлин «Степова Еллада очима дітей», який кафедра ініціювала та провела у 2008–2009 роках.

Наступним етапом у краєзнавчій діяльності кафедри були розроблення та впровадження регіональної навчальної програми з етнічної історії Миколаївщини «Етнонаціональна палітра Степової Еллади» (Волос О. В., Длінна Т. І., 2009а). Освітні заклади області в 2009 році отримали хрестоматію з історичного краєзнавства «Таїна Степової Еллади» (Волос О. В., Длінна Т. І., 2009б). На початку ХХІ століття кафедра й далі проводила науково-методичні семінари та науково-практичні конференції за краєзнавчою тематикою: обласний науково-методичний семінар «Актуальні проблеми викладання краєзнавства в сучасній школі» (грудень 2004 року); обласну науково-практичну конференцію «Південь України: історико-культурна спадщина та сучасні дослідження» (30 листопада – 01 грудня 2005 року); обласну науково-практичну конференцію «Видатні особистості в історії та культурі Півдня України» (жовтень 2007 року).

Належну краєзнавчу підготовку педагогічних працівників на рівні організованого освітнього процесу в інституті забезпечує неперервний цикл професійно орієнтованих краєзнавчих лекцій, семінарських, практичних занять, майстер-класів. Відповідно до освітньо-кваліфікаційних потреб педагогів здійснюється організація та проведення студій, форумів, читань, проблемних семінарів, круглих столів, зустрічей, презентації наукових та науково-популярних краєзнавчих видань останніх років, екскурсій за краєзнавчою тематикою в позанавчальний час.

Зміст краєзнавчої освіти в інституті зорієнтований на створення освітньо-дослідницької основи й емоційного сприйняття, які допомагають підтримувати та гармонізувати відчуття внутрішньої спорідненості людини й довкілля. Під час підвищення кваліфікації педагогів закладаються підвалини не лише засвоєння знань окремих галузевих наук, але й фор-

мування вмінь об'єднувати ці знання для творення цілісної картини навколишнього світу, розвитку регіонально-соціумної культури особистості. Краєзнавча освіта, використовуючи міжпредметний та внутрішньо-предметний цілісно-інтеграційні вектори, формує якісно нові напрями регіональної освітньої діяльності педагогічних працівників. Перспективності та педагогічної доцільності запровадження технологій краєзнавчої підготовки педагогічних фахівців досягаємо за умови врахування потреб і інтересів освітян області.

Краєзнавчий напрям діяльності науково-педагогічних працівників інституту має на меті формування у педагогів знань і уявлень про українське суспільство, рідний край, розкриття на належному рівні особливостей взаємодії людей у родині, колективі, суспільстві, формування в них позитивного особистісного ставлення до цінностей і символів Української держави.

Нині освітній процес спрямований на взаємодію і розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства в навчанні, тобто здійснюються особистісно зорієнтований, компетентнісний і діяльнісний підходи в освітньому процесі.

На сучасному етапі педагогічні працівники мають можливість самостійно визначатись у виборі кваліфікаційних програм курсів щодо підвищення своєї професійної освіти. В інституті сформовано банк програм компетентісно та діяльнісно орієнтованих варіативних модулів. Серед різнопланової тематики модулів слухачі курсів мають можливість обрати модулі краєзнавчого спрямування, а саме: «Етнокультурна мозаїка Бузько-Інгульського межиріччя», «Миколаїв – історико-культурний, науковий, освітній центр України», «Традиційна родинно-сімейна культура населення Степового Побужжя», «Українські освітянки в історико-культурному поступі держави» тощо. Підвищення ролі історико-краєзнавчого компонента краєзнавчої освіти зобов'язує педагога знати: маловідомі або недосліджені сторінки з історії краю; осо-

бливості національної ситуації в регіоні; найважливіші джерела, методи їх вивчення і використання в навчально-виховній роботі; актуальні проблеми сучасної історичної науки; проблеми вітчизняної та місцевої археології, етнографії, топоніміки тощо; сутність дослідницького методу та його використання в краєзнавстві; особливості учнівських досліджень із краєзнавчої тематики; зв'язок між науковим і шкільним краєзнавством; шляхи підвищення науковості шкільного краєзнавства й залучення учнів до творчої діяльності засобами краєзнавства.

На заняттях слухачі курсів оволодівають як традиційними, так і сучасними методами історико-краєзнавчих досліджень: порівняльно-історичним, який полягає у вивченні подій і фактів у тісному зв'язку з історичними обставинами, у яких вони виникли, і водночас у контексті змін, що відбувалися на різних історичних етапах; динамічним, сенс якого в дослідженні структури краєзнавчого об'єкта в процесі зміни його станів, що здійснюється в певний проміжок часу; статистичним, що передбачає дослідження стану певного краєзнавчого об'єкта на певний час, у певному часовому вимірі; культурно-історичним, який дає можливість досліджувати проблеми просторового переміщення культур; генетичним, за яким проводимо дослідження певної соціальної системи в її розвитку, у динаміці, починаючи від передумов появи об'єкта дослідження і до його зникнення; хронологічним, за яким простір – домінуючий складник регіональних досліджень; спостереженням, що є прямою реєстрацією подій свідками. Також такими традиційними методами, як: опитування, анкетне опитування, інтерв'ю, усна історія – фіксування оповідок, спогадів, переказів.

Серед різнопланових форм проведення занять зі слухачами ефективною формою є екскурсійні заняття безпосередньо в музеї, які як форма краєзнавчої роботи дозволяють закріпити набуті знання. Саме в музеї слухачі мають справу з об'єктами, предметами і процесами, які можна візу-

алізувати тільки в дійсності, що з усією повнотою розкривають чарівність рідного краю і велич України. Роль занять-екскурсій у краєзнавчій роботі зі слухачами постійно зростає. Форми екскурсійних занять із обов'язковим урахуванням категорії педагогічних працівників є різними. Так, для вчителів історії проводимо тематичні заняття-екскурсії, що знайомлять слухачів із новими археологічними відкриттями на теренах Миколаївської області (це розкопки на острові Березань, в Ольвії та городищі «Дикий Сад»), оглядові історико-археологічні («Археологія автострад» – польська виставка), а також заняття-екскурсії, присвячені історії козацтва на Миколаївщині, господарському розвитку степового краю в різні історичні періоди, а також економічному, соціально-культурному розвитку м. Миколаєва.

Для вчителів трудового навчання, окрім тематичних занять-екскурсій в Миколаївському обласному краєзнавчому музеї за різною проблематикою («Промисли та ремесла рідного краю», «Рушникарство Миколаївщини: історія, сучасність, перспективи», «Етнічні традиції харчування населення Миколаївщини: історія, стан збереження», «Іграшка як елемент народної матеріальної культури», «Традиції миколаївської школи виготовлення гобеленів» та інші) постійними є майстер-класи, зустрічі з народними майстрами Миколаївської області. Серед таких заходів для освітян області доречно згадати творчу атмосферну зустріч з народними майстринями Л. Макаєвою та А. Панковою «Світ захоплених». Доцільною формою організації освітнього процесу для дорослих є проведення майстер-класів. Такі заняття завжди є інформаційно насиченими, позитивно емоційними, сприяють знайомству та спілкуванню освітян із майстрами декоративно-прикладного мистецтва рідного краю. Так, майстер-клас Л. Макаєвої допоміг педагогам освоїти нові техніки виготовлення іграшок і вдосконалити навички в'язання іграшок; майстер-клас І. Данченко – техніка малювання пухом –шибана, розкрив сучасні

можливості творчого розвитку як педагога так, і школярів; майстер-клас О. Склярової – особливості плетіння різних виробів із кукурудзяного листа довів, що для творчої людини будь-який матеріал може стати натхненням для виготовлення унікальних виробів; майстер-клас М. Карабути – техніка ажурної різьби по яйцю ознайомив із сучасними техніками виготовлення довершено філігранних писанок; майстер-клас О. Кошміли – техніка ювелірного мистецтва, переконав учителів, що оволодіння учнями навиків виготовлення прикрас у майбутньому може стати для них професійним заняттям.

Окрім занять-екскурсій у музеях м. Миколаєва, такі заняття проводимо в залах освітянської галереї нашого інституту. Педагоги мають можливість ознайомитися з історією становлення й розвитку освіти на Миколаївщині з найдавніших часів до сьогодення. Окрема зала галереї розкриває історію розвитку післядипломної педагогічної освіти в регіоні, зокрема минуле інституту, його будівель, а також сучасні досягнення науково-педагогічного колективу, унесок окремих педагогічних працівників інституту в історичний процес розвитку освітянської галузі в Миколаївській області.

Багаторічною традицією кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів (сучасна назва кафедри) є організація та проведення засідань суспільствознавчої науково-методичної студії «Історія і пам'ять» за календарем знаменних дат (далі – Студія). Теми, що були винесені на засідання Студії, здебільшого краєзнавчі за своїм змістом, зокрема: «Рід Аркасів у соціально-економічному та культурному поступі краю», «Кара зін В. Н. і Миколаїв» (до 245-річчя з дня народження видатного науковця та громадського діяча), «30-ті роки ХХ століття в історії України» (до 85-річчя Голодомору 1932–1933 рр. та 80-х роковин «Великого терору» – 1937–1938 рр.), «Жінка в історії степового краю», присвяченого 155 роковинам із дня народження Л. О. Василевської-Березіної

(Дніпрової Чайки), «Українознавчий компонент у викладанні суспільствознавчих предметів», «Миколаївська астрономічна обсерваторія – науковий і культурний осередок Європи ХІХ століття». Одне із засідань присвятили уродженцю нашої області Борисові Миколайовичу Мозолевському – українському археологові та поету, дослідникові скіфської старовини. Це учасники його експедиції дослідили відомий скіфський курган Товсту Могилу та віднайшли знамениту пектораль. Великий інтерес викликало засідання «Жінка в історичному поступі України», до якого дистанційно долучилися відомі українські сучасниці М. В. Гримич, І. В. Роздобудько, А. Ю. Багряна та інші. При нагоді учасниками засідань були прямі нащадки видатних осіб, зокрема на засідання, присвячене В. Н. Каразіну, приїжджала киянка Л. О. Дешко, що досліджує свій родовід та зберігає історію унікальної української родини Каразіних.

До участі в засіданнях суспільствознавчої науково-методичної Студії залучались як педагоги, так і учні області й м. Миколаєва, наукова громадськість, яка переймається та досліджує краєзнавчі проблеми. Про ефективність такої форми краєзнавчої роботи науково-педагогічних працівників кафедри з педагогами області свідчить той факт, що останні роки до участі в засіданнях Студії активно почала долучатися учнівська громада. Як учителів, так і школярів приваблює саме краєзнавча тематика засідань Студії. У грудні 2017 року на засіданні, присвяченому славетній родині Аркасів, половину промовців становили учні, що активно досліджують життя та діяльність членів родини. На вересневому засіданні Студії, присвяченому 85-річчю Голодомору 1932–1933 та 80-им роковинам «Великого терору» – 1937–1938 років в Україні, що відбулося в 2018 році, третина виступів – це дослідження учнів про події цього періоду на теренах Миколаївщини.

Партнерами в проведенні Студій є Миколаївський обласний краєзнавчий музей та його філії, Миколаївська обласна

універсальна наукова бібліотека, Державний архів Миколаївської області, кафедра історії та етнології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Миколаївський обласний центр народної творчості.

Серед форм краєзнавчої роботи кафедри зі слухачами курсів слід назвати проведення педагогічних читань, круглих столів, зокрема «Історико-культурна спадщина Миколаївщини: збереження, примноження та популяризація» (у рамках Року охорони культурної спадщини в Україні) для вчителів географії; «100-річчя подій Української революції 1917–1921 років» для вчителів історії; «Сучасний світ у мовно-культурному різноманітті» для вчителів філологів; «Громаді – ініціатива молодих» – педагогічні читання для широкого кола педагогічної й учнівської громадськості.

Для слухачів курсів повсякчас проводимо презентації наукових краєзнавчих видань та зустрічі з місцевими та запрошеними науковцями, наприклад зустріч із авторським колективом монографії «Миколаївщина: нариси історії революції 1917–1921 років»; презентація українськомовного перевидання «Історичний нарис столітнього існування м. Миколаєва при гирлі Інгулу (1790–1890)» – праці відомого миколаївського громадського і політичного діяча Г. М. Ге.

Педагогічні працівники мають змогу відвідувати виставки, зокрема з краєзнавчої тематики: «100 років боротьби. Українська революція 1917–1921 рр.», «Вишиванка – унікальний код твого краю», «Унікальні старовинні фото Миколаївського регіону», «Миколаївці на захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України», «Думок талановитих надбання» (перші та прижиттєві видання праць вітчизняних учених).

Традиційно кафедра реалізовує обласний проєкт «Історія краю в музейних експонатах», співпрацюючи з Миколаївським обласним краєзнавчим музеєм та його філіями. Проєктом передбачено: подальший розвиток краєзнавства як галузі наукових

знань; розгортання краєзнавчого руху – невід’ємного складника сучасного громадянського суспільства; вивчення історії малої батьківщини в усій її оригінальності й неповторності; засвоєння досвіду попередніх поколінь та уроків історії; удосконалення вміння педагогічних працівників аналізувати тенденції і закономірності розвитку сучасного суспільства на прикладі свого регіону; підтримання в педагогів засобами краєзнавства високих гуманістично-духовних ідеалів і загальнолюдських цінностей; сприяння формуванню в молодого покоління самостійного і свідомого вибору власної регіональної перспективи.

Краєзнавча культурно-просвітницька діяльність кафедри охоплює педагогічну й учнівську громадськість не тільки Миколаївської області, але й України під час проведення в МОІППО всеукраїнських конференцій, учнівських турнірів, олімпіад, всеукраїнського конкурсу «Вчитель року» тощо. Серед різних форм такої діяльності завжди затребуваними є пішохідні екскурсії «Мандруючи вулицями старого Миколаєва», відвідування музеїв міста тощо.

Підвищенню кваліфікації педагогів сприяє і наявність освітньо-розвивального середовища в інституті, а саме: бібліотечний фонд, аудіотека, відеотека, що допомагають у підвищенні методичної компетентності педагогів, ознайомленні з етнічною історією краю – культурою, мовою, звичаями та традиціями різних народів; освітня та художня галереї, де постійно діють різнопланові виставки за участі художників, народних майстрів, педагогічних працівників краю, що дозволяє педагогам ознайомитися з важливими подіями в історії області, а також реалізувати ці знання в роботі з дітьми.

Залучення вчителів і учнівської молоді до краєзнавчої роботи допомагає формувати досить ефективний функціональний зв’язок між програмним вивченням дисциплін і світоглядним оформленням емпіричного, системного дослідження краси і долі рідного краю. Пробудити небайдужість, інтерес до історії рідної землі, відчуття Бать-

ківщини, патріотизм, виховати прагнення й уміння активно впливати на довкілля – усе це є досяжним лише на засадах науково обґрунтованого краєзнавства.

Висновок. Отже, історично напрацьована в Миколаївському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти практика краєзнавчої підготовки педагогічних працівників є досить важливим, перспективним компонентом у формуванні сучасного всебічно освіченого фахівця. Найважчий досвід роботи науково-педагогічного колективу інституту з краєзнавчої підготовки педагогічних працівників є досить важливим, перспективним компонентом у формуванні сучасного всебічно освіченого фахівця для надання освітніх послуг за означеною тематикою; дозволяє витлумачувати краєзнавчу освіту як систему теоретичного та організаційного забезпечення навчальної діяльності педагогів й учнів з

урахуванням особливостей конкретного регіону, а також засвідчувати, що сформована модель краєзнавчої освіти утверджує світоглядні орієнтири національного виховання, які гармонізують наукові знання та соціальні норми, культурні цінності й духовні святині, та забезпечує інтелектуальний і культурний розвиток, моральну вихованість та національну самосвідомість.

Перспективи дослідження. Ураховуючи стратегічну спрямованість сучасної краєзнавчої теорії й практики до прогностичних тенденцій подальшого розвитку та вдосконалення краєзнавчої освіти, убачаємо сенс проаналізувати та узагальнити нові напрацювання в системі післядипломної підготовки педагогів для забезпечення їхньої професійної компетентності, що активізує впровадження компетентісного підходу до краєзнавчої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркас М. М. З родинної хроніки. Поезії. Дума про похід половців Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославовича у 1185 р. / М. М. Аркас; упоряд. та авт. передм. В. І. Ульяновський. – Миколаїв : [Б. в.]. – 1993. – 93 с.
2. Бібліотечка українознавства для вчителя [Текст] : Науково-методичний вісник. Вип. 1 / Відповід. за вип. Н. Д. Колосовська. – Миколаїв : [Б. в.]. – 1993. – 54 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с. – С.179.
4. Династія Аркасів у Миколаєві : Бібліогр. список / Миколаїв. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гмирява; склад. С. А. Кустовська. – Миколаїв, 1999. – 17 с.
5. Етнонаціональна палітра Степової Еллади. Навчальна програма з етнічної історії Миколаївщини. / Автори: О. В. Волос, Т. І. Длінна. – Миколаїв : ОППО, 2009. – 28 с.
6. Колосовська Н. Д., Длінна Т. І., Волос О. В. Степова Еллада. Програма з краєзнавства для середніх загальноосвітніх навчальних закладів Миколаївської області 1–12 класи. – Миколаїв, 2004. – 48 с.
7. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно-практичні аспекти / В. В. Обозний – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 254 с. – С. 34.
8. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. Навчальний посібник / В. С. Прокопчук. – К. : Видавництво Кондор, 2011. – 338 с. – С. 13.
9. Пустовіт Г. Краєзнавча компетентність учителів географії в інноваційному розвитку шкільної освіти / Г. Пустовіт, І. Зиль // Інноватика у вихованні. – 2019. – Вип. 9. – С. 72–82. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_9_10.
10. Русова С. Ф. Націоналізація дошкільного виховання / С. Ф. Русова // Україна. – 1991. – № 2. – С. 44.
11. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 668 с. – С. 345.

12. Таїна Степової Еллади [Текст] : хрестоматія з історичного краєзнавства: у 2-х кн. / упор.: О. В. Волос, Т. І. Длінна. – Миколаїв : ОІППО, 2009. – 152 с.

13. Тронько П. Т. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців) / П. Т. Тронько. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – 125 с.

14. Тронько П. Т. Родовід українського краєзнавства / П. Т. Тронько // «Краєзнавство», 1993, ч. 1(29). – С. 4–7.

15. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Вибрані твори: у 2 т. – К., 1983. – Т. 2. – С. 9–68.

LOCAL HISTORY ACTIVITIES OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION INSTITUTIONS

Volos Olha,

Candidate of Historical Sciences (Ph.D.)

*Department of Philosophy of Education
and Social Studies*

*Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
olha.volos@moippo.mk.ua*

Education is an organized pedagogical process that involves cognition, development, communication, and creativity, and it is one of the most effective means of adapting individuals to modern life. The changing world today requires new approaches to preparing individuals for life, particularly through education. It is extremely important for everyone to be aware of the need for lifelong learning as a social self-protection and a condition for personal and professional comfort in a rapidly changing world.

Modern pedagogical learning technologies have great potential to stimulate education, ensure maximum activity of students in the educational process, optimal learning time, and its effectiveness. Local studies education in our time opens up to teachers the surrounding world with all the multifaceted, complex relationships of nature, society, and personality, satisfying the need for self-knowledge, self-realization, and contributes to the formation of personal qualities and value orientations.

Therefore, the formation of an individual's socialization and professional activity can only take place under the conditions of high-quality local studies training of an educator. This highlights the need to involve pedagogical workers in the system of assimilation of historical-pedagogical and regional knowledge, formation of abilities, and skills. The qualitative definition of regional studies education, particularly the tasks of teacher training in this direction, essence, organization, functioning, development trends, remains relevant and requires the construction of a strategy for its development and management.

This scientific and informational article highlights the regional studies and educational activities of the Mykolaiv In-Service Teaching Training Institute. Specifically, it discusses the development and implementation of regional educational programs, local studies such as «Steppe Hellas» and the program «Ethno-national palette of Steppe Hellas» on the ethnic history of the Mykolaiv region, which was done for the first time. Attention is also given to the introduction of new forms of local history work by the department of the institute with the teaching and student community, taking into account the modern educational needs of the teaching staff of the region.

Keywords: *adult education; educational services; educators; local history; local history education.*

REFERENCES

1. Arkas, M. M. (1993). *Zrodynnoi khroniky. Poezii. Duma pro pokhid polovtsiv Novhorod-Siverskoho kniazia Ihoria Sviatoslavovycha u 1185 r.* [From the family chronicle. Poetry. Duma about the campaign of the Polovtsians of Prince Igor Svyatoslavovych of Novgorod-Siversk in 1185]. Mykolaiv (ukr).
2. Bibliotekha ukrainoznavstva dlia vchytelia (1993). [Library of Ukrainian studies for the teacher]. *Naukovo-metodychnyi visnyk*. Vyp. 1. Mykolaiv (ukr).
3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. K.: Lybid (ukr).
4. Kolosovska, N. D., Dlinna, T. I. & Volos, O. V. (2004). *Stepova Ellada. Prohrama z kraieznavstva dlia serednikh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Mykolaivskoi oblasti 1–12 klasy* [Steppe Hellas. Local history program for secondary schools of the Mykolaiv region, grades 1–12]. Mykolaiv (ukr).
5. Kustovska, S. A. (1999). *Dynastiia Arkasiv u Mykolaievi: Bibliohr. spysok* [The Arkas dynasty in Mykolaiv: Bibliogr. list]. Mykolaiv. obl. univers. nauk. b-ka im. O. Hmyrova. Mykolaiv (ukr).
6. Oboznyi, V. V. (2001). *Kraieznavcha pidhotovka vchytelia: teoretychni i orhanizatsiino-praktychni aspekty* [Local studies teacher training: theoretical and organizational and practical aspects]. K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova (ukr).
7. Prokopchuk, V. S. (2011). *Shkilne kraieznavstvo* [School local history]. K.: Vydavnytstvo Kondor (ukr).
8. Pustovit, H. & Zyl, I. (2019). Kraieznavcha kompetentnist uchyteliv heohrafii v innovatsiinomu rozvytku shkilnoi osvity [Local knowledge competence of geography teachers in innovative development of school education]. *Innovatyka u vykhovanni*. Vyp. 72–82. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_9_10 (ukr).
9. Rusova, S. F. (1991). Natsionalizatsiia doshkilnoho vykhovannia [Nationalization of preschool education]. *Ukraina*, 2, 44 (ukr).
10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Sto porad uchytelvi [One hundred tips for the teacher]. *Vybrani tvory v piaty tomakh*. T. 2, 345. K.: Radianska shkola (ukr).
11. Tronko, P. T. (2003). *Kraieznavstvo Ukrainy: zdobutky i problemy (do III zizdu Vseukrainskoi spilky kraieznavtsiv)* [Local studies of Ukraine: achievements and problems (before the 3rd Congress of the All-Ukrainian Union of Local Studies)]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (ukr).
12. Tronko, P. T. (1993). Rodovid ukrainskoho kraieznavstva [Genealogy of Ukrainian local history]. «*Kraieznavstvo*», ch. 1(29), 4–7 (ukr).
13. Ushynskiy K. D. (1983). Ridne slovo [Native word]. *Vybrani tvory: u 2 t.* T. 2, 9–68. K. (ukr).
14. Volos, O. V. & Dlinna, T. I. (2009a). *Etnonatsionalna palitra Stepovoi Ellady. Navchalna prohrama z etnichnoi istorii Mykolaivshchyny* [The ethno-national palette of Steppe Hellas. Educational program on the ethnic history of the Mykolaiv region]. Mykolaiv: OIPPO (ukr).
15. Volos, O. V. & Dlinna, T. I. (2009b). *Taina Stepovoi Ellady: u 2-kh kn.* [The mystery of Steppe Hellas]. Mykolaiv: OIPPO (ukr).